

ЧЛАНЦИ

Miljan GOGIĆ*

DA LI JE GRIMOALD BIO KOTORSKI EPISKOP KRAJEM XI ILI KRAJEM XIII VIJEKA?*

ABSTRACT: *The paper provides data from little-known sources about the time when Kotor's bishop Grimoald was able to perform episcopal duties in Kotor. The document (pastoral letter) attributed to him, which refers to marriages in Kotor, is analyzed. An attempt is made to establish a connection between its content, which refers to the presence of clergy during the marriage ceremony and the permitted degree of consanguinity of the spouses, with the norms of the Catholic Church related to that issue.*

KEYWORDS: *Kotor, Grimoald, marriage, church*

Uvod

Jedno od pitanja kotorske istorije srednjeg vijeka koja privlače pažnju naučnika jeste i pitanje episkopa Grimoalda, odnosno vremena kada je on vršio tu funkciju. Priču o Grimoaldu započecemo dosadašnjim tumačenjima o dobu kada je on bio kotorski episkop. Prvi pomen o njemu nalazi se u djelu Flaminija Kornelija koje je nastalo sredinom XVIII vijeka. U tom djelu on donosi podatak da je Grimoald bio episkop u Kotoru krajem XI vijeka. Za taj podatak Kornelije kaže da ga je pronašao u rukopisu *Liber Ducalium*, koji je sastavio dominikanac Vićentije Babić. U tom citatu stoji da se Grimoald kao kotorski biskup navodi 1090. godine. Flaminije Kornelije o njemu govori na način da je poznata neka od njegovih naredbi, za koje kaže da se čak do tog vremena (*sredina XVIII vijeka, prim. autora*) primjenjuje u gradu. Govoreći o naredbi naglašava da ona nema hronološku oznaku koju treba da imaju akta crkvenog karaktera.¹ Iz ovog kratkog opisa dokumenta, kojeg Kornelije

* Autor je naučni saradnik na Istorijskom institutu UCG.

** Dio rezultata iznijetih u ovom radu prezentovan je u doktorskoj disertaciji „*Političko i društveno uređenje Kotora u drugoj polovini XII I XIII vijeku*“, odbranjenoj 2018. godine, na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

¹ F. Cornelius, *Catarus Dalmatiae civitas*, Patavii 1759, 19.

naziva ediktom, naslućuje se da je u pitanju isprava koja se odnosila na vjersku problematiku. Kada je riječ o ovom kotorskom episkopu, pisci crkvene historije Ilirika, Daniele Farlati i Jakopo Coleti gotovo da ponavljaju kazivanje Flaminija Kornelija, svrstavajući ga na kraj XI vijeka.² Josip Đelčić, u svom djelu o kotorskoj istoriji takođe prihvata ovo gledište.³ Ovo poimanje, da se Grimoald svrstava na kraj XI vijeka, prihvaćeno je danas u crkvenim i naučnim krugovima, tako da popis kotorskih episkopa u srednjem vijeku obično počinje od Grimoalda.⁴ Cilj ovog rada jeste iznošenje nekih novih podataka koji se odnose na moguće drugo vrijeme kada je on mogao obavljati tu dužnost. Ti podaci, ako se posmatraju u kontekstu drugih izvora, stvaraju mogućnost za iznošenje i drugih pretpostavki o vremenu kada je on djelovao u Kotoru. Na taj način njegova ličnost može se staviti u drugi vremenski period i epohu, u odnosu na onu u koju se on obično svrstava.

Pomeni Grimoalda u Zborniku „Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smechia”

U Rukopisnom odjeljenju Arhiva HAZU u Zagrebu nalazi se prepis zbornika pod nazivom *Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smechia*. Njegova sadržina je raznovrsna, tiče se uglavnom crkvenih prilika na prostoru Boke Kotorske. Jedan njegov dio odnosi se na kotorske episkope srednjeg vijeka. Prikaz kotorskih episkopa u njemu počinje od episkopa Grimoalda. Autor ovog zbornika nije siguran kada je ova ličnost boravila u Kotoru, iznoseći oprezno mogućnost da se njeno djelovanje može vezati za mletačko osvajanje Kotora 1378. godine. Tekst se odnosi na bračne prilike u Kotoru, na tajna i zabranjena vjenčanja koja su tada bila na snazi u Kotoru, za koje je Grimoald isticao da su bili u suprotnosti sa crkvenim normama. Ono što je takođe značajno, kada je u pitanju vrijeme kada je Grimoald bio episkop u Kotoru, jeste i to da je ličnost koja je prepisivala ovaj rukopisni zbornik, na početku odjeljka koji se tiče Grimoalda, ostavila zabilješku (*nota bene*) gdje kaže: *A questo Grimoaldo bisogna trovare il luogo suo, e accomodarli la narrazione.*⁵

² D. Farlati, J. Coleti, *Illyricum sacrum VI, Episcopi Ascrivenses sive Catarenses*, Venetiis 1800, 433.

³ G. Gelcich, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, Zara 1880, 58, 59.

⁴ *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Crkev v Jugoslaviji 1974*, Zagreb 1975, 277. Za podatke o kotorskim episkopima XI - XV vijeka vidjeti: L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, Podgorica 2006; K. Mitrović, *Mlečani episkopi Kotora 1420-1513*, Beograd 2013.

⁵ Republika Hrvatska, Arhiv HAZU, Zagreb, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, *I d. 64*, sv. I, cap. IX, 23r-24r. Vidjeti PRILOG. Prepisivač rukopisa očito nije mogao da pročita neke djelove teksta pa su njegovi pojedini segmenti izostavljeni (.....). Frančesko

Osim gorenavedenog pomena episkopa Grimoalda u pomenutom rukopisu, u prilici smo da iznesemo jedan malo poznati podatak o kotorskim episkopima srednjeg vijeka. U njemu je, u popisu episkopa, Grimoald svrstan u drugu epohu, u kraj XIII vijeka. U dodatku već pomenutog rukopisnog zbornika (*Annotazioni*) nalazi se popis srednjovjekovnih kotorskih episkopa koji su tu dužnost obavljali do sredine XIV vijeka. Na spisku se nalazi ukupno osamnaest episkopa. Za gotovo sve episkope nalaze se hronološki podaci o periodu kada su vršili dužnost u Kotoru. Za neke od njih dati su širi hronoški okviri o periodu episkopata, dok se za ostale donosi pojedinačna godina. Na spisku se nalaze sljedeći episkopi: *Mallone* (1110-1120) čije je ime precrtano istim mastilom kojim je pisan rukopis, *Ursatio* (1120-1125), *Nicoforo I* (1141), *Mallone* (1155), *Nicoforo II* (1177), *Marco* (1179), *Buccino* (1187-1191), *Micha Leoni* (1205), *Sergio Leoni* (1219), *Biagio* (1221-1227), *Deodato* (1247), *Centiberio* (1254), *Mario* (1266-1270), *Grimoaldo* (1290), *Meliacciacca* (1215), *Dompino* (1228), *Tomasso* (1233), *Bartolomeo* (1340-1350) (slika br. 1. 2.). Ispod ovog popisa episkopa nalazi se sledeća zabilješka: *R(everende). Gio(uanni) Antonio Storonzza Arciprete di Trau. Traurino e poi Vesc(ovo) di Cattaro. Luc(ius). L(ibro) 6, cap(ite) 7, pag(ine) 488.*⁶ Ova zabilješka vjerovatno se odnosi na njegov izvor, da je Frančesko Smekja od Jovana Antonija Storonzze preuzeo ovaj popis episkopa. Jovan Antonio Storonzza u kotorskim dokumentima navodi se kao *Ioannes Antonius Sborovattius*, bio je episkop tokom druge polovine XVII vijeka (1657-?).⁷ Ivan Lučić, kako se vidi iz njegovog kazivanja, govori da je on najprije bio episkop u Trogiru, a zatim u Kotoru.⁸

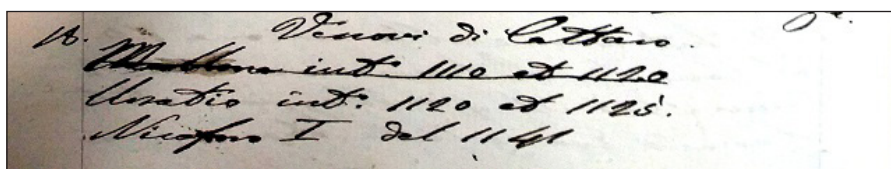
Za našu priču bitno je sljedeće: **izuzimajući episkopa Grimoalda, redosljed kojim su navedeni episkopi vršili svoju dužnost u Kotoru u potpunosti se poklapa sa redosljedom koji o njima znamo iz drugih izvora i koji je sve do skoro bio prihvaćen u nauci (tabela br. 1).** Kada su u pitanju godine koje se navode uz njih, ne računajući prvog episkopa čije je ime

(Frano) Smekja, ličnost koja je sastavila ovaj rukopisni zbornik, pripadao je istaknutom peraštanskom kulturnom krugu XVIII vijeka. Za pisanje ovog djela bio je u prilici da koristi i neka dokumenta koja su u međuvremenu zagubljena ili nestala. (O ovoj porodici vidjeti: A. Mažibradić, Stara porodica Smekja iz Perasta i njeni posjedi, *Босна* 31 (2011) 171-198).

⁶ Arhiv HAZU, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, *Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smecchia, I d. 64*, sv. IV, 18v-19r.

⁷ *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Cerkev v Jugoslaviji 1974*, 277. U Biskupskom Arhivu u Kotoru nalazi se znatna građa koja potiče iz perioda njegovog episkopata (*Водич кроз архивску грађу са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки*, Котор 1977, 365).

⁸ *Historia di Dalmatia - Et in particolare delle Citta di Traù, Spalatore e Sebenico*, Venecija 1674, 488. U popisu trogirskih episkopa iz sredine XVII vijeka, kada je on mogao da obavlja episkopsku dužnost, ne nalazi se ime ove ličnosti (Z. Peran, *Grbovi biskupa Trogirске biskupije*, 2020).

Slika br 1. Arhiv HAZU, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, *Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smechia*, I d. 64, sv. IV, 18v

Mallone	1153
Nicoforo II	1177
Marco	1179
Buccino - 1187	1191
Michea Leoni - 1205	
Sergio Leoni - 1219	
Biagio - 1221	1227
Deodato	1247
Contiberio	1254
Mario - 1266	1270
Gimualdo	1290
Melacciano	1215
Dunpino	1228
Tomaso	1233
Bartolomeo int. 1340 et 1350	
P. Gio. Antonio Morozza Orsini di Pau. Trausino, e poi. Vesi. di Cattaro. Luc. l. 6. cap. 7. pag. 488.	

Slika br 2. Arhiv HAZU, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, *Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smechia*, I d. 64, sv. IV, 19r

precratano, sve do episkopa Marka, one se uklapaju u već poznate hronološke okvire o njima koji su poznati iz drugih izvora. Za pojedine od njih, koji su navedeni poslije episkopa Maria (Marka), date su, kao što ćemo vidjeti, vjerovatno omaškom, neke netačne godine kada su oni vršili svoju dužnost u Kotoru, ali se iz drugih dokumenata pouzdano zna vrijeme kada su oni bili episkopi u Kotoru.

Kada je u pitanju episkop *Meliacciacca*, sve do novijeg vremena on je, na osnovu kazivanja starijih historičara, svrstavan na početak XIV vijeka (1326-1328).⁹ Malo poznata izvorna građa, ali i detaljna analiza odjeljka kojeg o njemu daju pisci crkvene istorije Ilirika, jasno govore da je Meliacciacca bio episkop početkom XIII vijeka (1210. god.).¹⁰ *Dompino* se kod Ferdinanda Ughelija kao episkop navodi 1328, tako da se druga brojka u godini kad je on u popisu naveden kao episkop može smatrati greškom.¹¹ Slično je kada je u pitanju episkop Toma (*Tomasso*), za kojeg se zna da je bio episkop 1334-1344. godine.¹² Episkop *Bartolomeus I* vršio je tu dužnost 1348-1349 godine, čime se uklapa u hronološki okvir koji se za njega navodi u spisku.¹³

Drugi dio popisa episkopa (nakon episkopa Maria-Marka) karakteriše i izostavljanje nekih ličnosti za koje se zna da su obavljali episkopsku dužnost u Kotoru krajem XIII i početkom XIV vijeka. Iz spiska je najprije izostavljen episkop *Domnius*. Prema trenutno raspoloživim izvorima proizilazi da je njegov episkopat bio izuzetno dug (1270-1328). Dužina njegovog episkopata, od skoro pola vijeka, privukla je pažnju u naučnim krugovima. Tako je, čini se, sa pravom, postavljeno pitanje da li je on mogao biti episkop toliko dugo.¹⁴ Građa koja se ovdje iznosi stvara osnovu za iznošenje pretpostavke da je njegov episkopat na prelazu devete i desete decenije XIII vijeka bio prekinut službom episkopa Grimoalda.¹⁵ U spisku episkopa izostavljeni su

⁹ D. Farlati, J. Coleti, *Illyricum sacrum VI*, 444; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 47.

¹⁰ U rukopisnom zborniku *Memorie sulle Bocche di Cattaro, Leggi emanate sotto l'amministrazione propria*, nakon prepisa isprave iz januara 1186. godine nalazi se sljedeća zabilješka: *Cio si trova nell'antico MS. Rituale di Cattaro adnec della Chiesa di S. Trifone scritto in gotico e fi stabilito neltempo del Vescovo Meleciacce vesco l' anno 1210* (Arhiv HAZU, Zagreb, I d 72, 5r); *Српски биографски речник VI*, Нови Сад 2014, s. v. Мелицијака / Малицијат (Meliciacca), 366, 367 (Ђ. Бубало).

¹¹ F. Ughelli, *Italia Sacra sive de episcopis Italiae et insularum adiacentum VII*, Venetiis, 697. Kod D. Farlatija on se navodi kao *Pomponius* (D. Farlati, *Illyricum sacrum*, 444; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 47).

¹² *Statuta Cathari*, XVIII, XIX, XCVII, XCVIII, CCLX; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 50, 51.

¹³ O njemu vidjeti: L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 51.

¹⁴ L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 45-47.

¹⁵ Ne bi to bio prvi slučaj u istoriji kotorske biskupije XIII vijeka da je episkopat nekog episkopa nastavljen nakon što je tu dužnost obavljala druga ličnost. Tako se episkop *Deodatus* pominje 1247. godine (D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, 439; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 43.), da bi se nakon episkopa Centiberija koji je, pouzdano se zna, bio episkop u periodu 1249-1251/2 (D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, 441 (1. maj 1251. god.); *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae IV*, ed. T. Smičiklas., Zagrebiae 1906, 489, № 425 (20. april 1252. god.); И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016, 322.) ista ličnost (*Deodatus*) kao episkop navodila i decembra 1253. godine (R. F. Gyug, *Liturgy and Law in a Dalmatian city*, Toronto 2016 550, № 13.)

takođe: *Sergius II* (1328-1331), episkop čije je početno slovo imena bilo *B* (1331. god.), *Rajmund Agonti* (1331-1334), *Sergius III* (1343/4-?), kao i episkop *Georgius* koji se navodi samo u jednom dokumentu iz 1344. godine.¹⁶ Usamljeni pomen episkopa Grimoalda kao episkopa 1290. godine može se tako dovesti u istu ravan sa usamljenim pomenima episkopa čije je ime počinjalo slovom *B* i episkopa Georgija koji su, u trenutno poznatim i dostupnim izvorima, samo jednom pomenuti.¹⁷

Arhiv HAZU, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, <i>Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smeccchia, I d. 64, sv. IV, 18v-19r, Annotazioni, Vescovi di Cattaro</i>	Popis kotorskih episkopa
<i>Mallone inter 1110-1120</i>	<i>Grimoaldo 1090</i>
<i>Ursatio 1120 et 1125</i>	<i>Ursatio 1124</i>
<i>Niciforo I del 1141</i>	<i>Nicoforo I 1141</i>
<i>Mallone 1155</i>	<i>Mallone 1154-1166</i>
<i>Nicoforo II 1177</i>	<i>Nicoforo II 1177</i>
<i>Marco 1179</i>	<i>Maius/Marco 1179</i>
<i>Buccino 1187-1191</i>	<i>Buccino 1181-1191</i>
<i>Micha Leoni 1205</i>	<i>Micha Leoni 1199-1205</i>
<i>Sergio Leoni 1219</i>	<i>Sergio Leoni 1219</i>
<i>Biagio 1221-1227</i>	<i>Biagio (1221-1239)</i>
<i>Deodato 1247</i>	<i>Deodato 1247, 1253-4</i>
<i>Centeberio 1254</i>	<i>Centeberio 1249-1251/2</i>
<i>Marco 1266-1270</i>	<i>Marco (1261-1270)</i>
<i>Grimoaldo 1290</i>	<i>Domnius I 1270-1327</i>
<i>Meciacciaca 1215</i>	<i>Meciacciaca 1326-1328 (1210)</i>
<i>Dompino 1228</i>	<i>Dompino/Pomponije 1328</i>
-	<i>Sergius II 1328-1331</i>

¹⁶ O ovim episkopima vidjeti: L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 47-51.

¹⁷ Hronologija kotorskih episkopa XIII i XIV vijeka svakako da nije do kraja pouzdano razriješena i utvrđena. Jedan od primjera preispitivanja hronologije kotorskih episkopa XIV vijeka jeste i episkopat Bartolomeja II. O tome vidjeti: M. Gogić, *Rimokatolička župa Novoga Brda u poznom srednjem vijeku*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 56 (2016) 1-26, 15.

-	“B” 1331
-	<i>Rajmundo Agonti 1331-1334</i>
<i>Tomasso 1233</i>	<i>Tomasso 1334-1344</i>
	<i>Georgius 1344</i>
-	<i>Sergius III 1343/4-?</i>
<i>Bartolomeo inter 1340-1350</i>	<i>Bartolomeo 1348-1349</i>

Tabela br. 1: Koterski episkopi XII - sredina XIV vijeka

Ovdje ćemo navesti još jedan dokument koji bi možda mogao posredno da svjedoči da Grimoald nije bio episkop u Kotoru krajem XI vijeka. U pitanju je isprava iz Dubrovačkog arhiva koja sadrži popis kotorskih episkopa iz XI - prve polovine XII vijeka, a za koju je izražena sumnja u njenu namjenu. Po paleografskim karakteristikama smatra se da je nastao u prvoj polovini XIII vijeka, u vrijeme sukoba oko crkvene jurisdikcije između Dubrovačke i Barske nadbiskupije.¹⁸ Ona, pored ostalog, sadrži i imena nekih kotorskih episkopa koje su navodno zaredili dubrovački prelati. Ne želeći da ovdje razmatramo pitanje da li su kotorski episkopi koji se navode u ispravi zaista rukopoloženi od strane dubrovačkih nadbiskupa, skrenućemo pažnju na imena kotorskih episkopa koji se na prelazu XI i XII vijeka pominju u tom izvoru. Dokument treba posmatrati na način da ako su sastavljači spiska imali motiva da pripisuju rukopoložanje dubrovačkim arhiepiskopima kotorskih episkopa, svakako da nijesu imali motiva da im izmišljaju imena, u doba kada je u kotorskoj sredini još bilo prisutna tradicija o njihovom postojanju. Za našu priču značajno je da u toj ispravi stoji kako je *Petrus de Lusec*, koji je bio dubrovački nadbiskup krajem XI i početkom XII vijeka (1075-1115), postavio trojicu kotorskih episkopa. To su bili: *Verastus*, *Vrsacius filius eius*, *Christoforus de Calic*.¹⁹ Na kraju, kao posljednji kotorski episkop u tom spisku navodi se *Orsacius*. Ovu ličnost na dužnost kotorskog episkopa postavio je *Girardo*. Za njega se zna da je bio dubrovački nadbiskup 1121. godine.²⁰ Djelovanje ovog kotorskog episkopa poznato je iz isprave o dodjeljivanju zemljišnih posjeda na Prevlaci, iz 1124. godine (*Ursacius*).²¹ Navođenje ovog episkopa, čije je postojanje poznato iz drugog izvora, sugerije da

¹⁸ Д. Синдик, *Marginalia Catharensia*, ИЧ 37(1987), 29-35.

¹⁹ D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, 55-60; Д. Синдик, *Marginalia Catharensia*, 29, 31; S. Krasić, S. Razzi, *Povijest Dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa*, Dubrovnik 1999, 102.

²⁰ D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, 60; Д. Синдик, *Marginalia Catharensia*, 29, 31; S. Krasić, S. Razzi, *Povijest Dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa*, 102.

²¹ Д. И. Синдик, *Превлака 1124. и 1181.*, Бока 24 (2004), 127-133.

se mogu prihvatiti imena i drugih ličnosti koje se kao kotorski episkopi pominju u ovom dokumentu. U njemu, kao što se vidi, nema pomena episkopa Grimoalda, što je bio dodatni razlog da se on proglašava za falsifikat. Odsustvo Grimoaldovog pomena kao episkopa u navedenom popisu, u svjetlu novog izvora gdje se on pominje na kraju XIII vijeka, mogla bi se tumačiti činjenicom da on krajem XI vijeka i nije bio episkop u Kotoru.

Crkvene norme o dozvoljenom stepenu krvnog srodstva prilikom sklapanja braka (XII-XIII vijek)

Isprava koja se vezuje za episkopa Grimoalda jeste dokument o nekim pitanjima bračnih odnosa koji su bili na snazi u Kotoru u trenutku kada je on došao za episkopa. Njenom sadržinom detaljno ćemo se baviti u nastavku rada. Ovdje ćemo samo reći da se u dokumentu govori o kršenju dviju crkvenih normi koje su se ticale braka. Prva se odnosila na odsustvo svjedoka prilikom sklapanja braka, dok se druga ticala sklapanja braka u nedozvoljenom stepenu krvnog srodstva.

Život ljudi u jednoj srednjovjekovnoj zajednici, najčešće ruralnoj, stavljao ih je nekada pred nepremostive probleme da sklope brak sa osobom sa kojom nije bilo zajedničkog pretka. Iz tog razloga zapadna društva dozvoljavala su nekad brakove čak i u drugom stepenu srodstva.²² Brak i pitanja koja su se na njega odnosila u životu srednjovjekovnog čovjeka bila su pod velikom kontrolom i uticajem Rimokatoličke crkve. Jedan od najvažnijih postulata koji je u pogledu braka crkva nametala bio je *egzogamija* – brak izvan srodničke grupe.

Kada je u pitanju dozvoljeni stepen srodstva prilikom sklapanja braka, kanonsko pravo bilo je dugo pod uticajem rimskog građanskog prava. U šestom vijeku zabrana sklapanja braka je podignuta na treći stepen krvnog srodstva, kasnije na četvrti, da bi u jedanaestom vijeku ona bila potisnuta do sedmog stepena srodstva.²³

Te norme koje je rimokatolička crkva propisivala o zabrani sklapanja braka do sedmog stepena krvnog srodstva bile su aktuelne krajem XII vijeka i na području zetskog primorja. O tome govore akta mjesnog crkvenog sabora održanog 1199. godine u Baru. Među odlukama usvojenim na saboru bila

²² Ц. Х. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999, 374. Prema tekstovima iz XII stoljeća glavna svrha braka bilo je prenošenje junaštva na potomke, odnosno glavna funkcija ženidbe je bilo spajanje junačkog muškarca i jednako vrijedne žene kako bi potomcima osigurali najbolje predispozicije za život (G. DUBY, *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, Split 1987).

²³ O tome vidjeti: J. Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, Cambridge 1983, 55-59.

je i ona koja se ticala pridržavanja zabrane sklapanja braka u stepenu srodstva koji propisuje crkva. U odluci se navodi da se na području Dalmacije i Duklje dešava da se ljudi žene u petom, četvrtom ili još nižem stepenu srodstva, što predstavlja kršenje crkvenih normi. Na saboru je ponovljeno da se brak ne smije sklapati do sedmog stepena srodstva, kako je propisano crkvenim pravilima. U slučaju kršenja bila je predviđena kazna ekskomunikacije.²⁴

Početak XIII vijeka, rimokatolička crkva promijenila je svoj stav o dozvoljenom stepenu srodstva prilikom sklapanja braka. Između ostalog, pitanja koja su se ticala sklapanja braka našla su se među odlukama Četvrtog lateranskog sabora (1215. godine). Mi ćemo se ovdje zadržati na dva kanona koja su donešena na tom saboru. Pedesetim kanonom, propisano je da zabrana braka neće u budućnosti ići preko četvrtog stepena srodstva, čime je smanjena dotadašnja granica srodstva budućih supružnika, koja je, kako je već navedeno, išla do sedmog stepena rodbinskih odnosa.²⁵ Pedeset prvim kanonom ovog sabora bili su zabranjeni tajni brakovi. Usvojeno je da se brak mora sklopiti pred sveštenikom, to lice je moralo da utvrdi da li postoje neke smetnje sklapanju braka. Činu sklapanja braka morali su prisustvovati i svjedoci.²⁶

Norme koje su propisane na Četvrtom lateranskom saboru, koje su se ticale dozvoljenog stepena krvnog srodstva supružnika, u narednim decenijama nijesu uvijek poštovane u zetskim komunama. O tome svjedoči pismo koje je papa Grgur IX uputio 22. aprila 1236. godine starješini dominikanaca rimske provincije. Među problemima barske nadbiskupije, koji su u to vrijeme postojali, navedeni su i oni koji su se ticali sklapanja braka u nedozvoljenom stepenu srodstva. U pismu, papa je od priora tražio da sanira postojeće stanje.²⁷

²⁴ *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*, ed. T. Smičiklas., Zagrebiae 1904, 335-338, № 312; *Историја Црне Горе II/1*, Титоград 1970, 17 (С. Ђирковић); И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 224.

²⁵ *Consilium Lateranense IV, a. 1215*, Romae 2007, De restricta prohibition matrimonii (Const. 50), 35; H. Jedin, *Crkveni sabori*, Zagreb 1980, 55-59; J. Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, 139, 144, 150; H. Jedin, *Velika povijest crkve sv. 3, Srednjovjekovna crkva. polusv. 2, Od crkvenog zrelog srednjeg vijeka do predvečerja Reformacije*, Zagreb 1993, 198; J. C. Moore, *Pope Innocent III (1160/61-1216) To Root Up and to Plant*, Boston 2003, 228-252, 245.

²⁶ *Consilium Lateranense IV a. 1215*, De poena contrahentium clandestina matrimonia (Const. 51), 35, 36; J. Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, 149; *Velika povijest crkve, sv. 3, Srednjovjekovna crkva. polusv. 2, Od crkvenog zrelog srednjeg vijeka do predvečerja Reformacije*, 198; J. C. Moore, *Pope Innocent III (1160/61-1216) To Root Up and to Plant*, 245, 246.

²⁷ *Bullarium ordinis FF praedicatorum I, aa 1215-1280*, ed. F. T. Ripolli, 88, №154; И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 307.

Pastoralno pismo kotorskog episkopa Grimoalda

Pomenute odluke Četvrtog Lateranskog sabora, zatim pojave koje su se ticale braka i bračnih odnosa u zetskom primorju iz XIII vijeka zabilježene u izvorima, pružaju mogućnost da se sadržaj isprave koja se pripisuje Grimoaldu pokuša smjestiti u kraj XIII vijeka, u vrijeme kada je on, po spisku iz navedenog rukopisa iz Arhiva HAZU i bio episkop u Kotoru. To bi značilo da se može uzeti u razmatranje popis kotorskih episkopa iz pomenutog rukopisnog zbornika, u kojem je Grimoald naveden kao episkop krajem XIII vijeka.

Sadržina dokumenta koji se pripisuje Grimoaldu, u kotorskim kulturnim krugovima bila je poznata još od prve polovine XVIII vijeka, o čemu govori njeno pominjanje u djelu Frančeska Smekje. Nju, kako je već kazano, pominje i Flaminije Korner. Prema trenutno poznatim podacima ispravu je, sredinom XIX vijeka, publikovao Urbano Raffaeli. Prema njegovom izdanju ovu ispravu donosi Josip Đelčić u svojoj studiji o Boki Kotorskoj.²⁸ U novije vrijeme, njen izvornik je otkriven u prepisu, kao posljednja isprava na slobodnim stranicama Pontifikala kotorske biskupije koji se nalazi u Sankt Peterburgu.²⁹ Uprkos tome što je ona u naučnim krugovima prisutna već duže, čini se da su izostala njena detaljnija tumačenja, odnosno pokušaj njenog stavljanja u doba u koje je Grimoald, do sada, smatran episkopom u Kotoru.

Iz Grimoaldovog kazivanja vidi se da je on bio stranac. Na istočnoj jadranskoj obali u arhivskoj građi sa početka XII (1119. godine) i prve polovine XIII vijeka (1229. godine) pominju se ličnosti tog imena.³⁰ Ako se krene u pregled drugih oblasti i perioda gdje se takvo ime (saksonske-langobardskog porijekla), u tom ili u sličnom obliku, javlja, vidi se da je ono zastupljeno u zapadnim i južnim djelovima Evrope i to, uglavnom, u ranom, ali i u razvijenom srednjem vijeku.³¹ Može se kazati da je za našu priču od posebnog

²⁸ G. Gelcich, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, 58, nap. 1 Prevod ovog teksta u: *Писци средњовјековног латинитета*, приредили Д. Синдик, Г. Томовић, Цетиње 1996, 40-43.

²⁹ Д. Синдик Д., *Понтификал Которске бискупје у Петрограду*, ИЧ 31 (1984) 53-66, 59; R. Gyug, *Liturgy and Law in a Dalmatian city*, 125 (nap. 348), 126, 570, 571, № 62. Prepis ove isprave nalazi se u i rukopisnom zborniku koji se danas nalazi u Rukopisnom odjeljenju Arhiva HAZU u Zagrebu. (II b 21, 308) Vjerovatno je načinjen sa predložka koji se nalazio u Pontifikalu. Vrlo je moguće da je sa istog predložka njen tekst koristio i Frančesko Smekja, pišući o episkopu Grimoaldu.

³⁰ К. Лиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Лиречека II, Београд 1962, 162.

³¹ S.L. Uckelman, „Grimald”. In S.L. Uckelman, ed. *The Dictionary of Medieval Names from European Sources, Edition 2021, no. 1*. <http://dmnes.org/2021/1/name/Grimald>.

značaja građa koja se nalazi u arhivima južnoitalijanskih gradova, u kojoj se pominju ličnosti identičnog imena. Zato bi se moglo pretpostaviti da je on bio iz tih krajeva.³² Njegovo porijeklo iz Južne Italije bilo bi, može se reći, u skladu sa onim što znamo o položaju Kotorske episkopije toga perioda. Poznato je da je, najkasnije od druge polovine XII vijeka, Kotor u crkvenom pogledu bio potčinjen nadbiskupiji u južnoitalijanskom Bariju.³³ Krajem XIII vijeka Zetom je upravljala kraljica Jelena Anžuska, katolikinja, poznata po ispoljenoj brizi za katoličku crkvu i ktitorstvu u zetskim primorskim gradovima.³⁴ Moguće je da su njene veze sa prostorom Južne Italije podstakle dolazak Grimoalda u Kotor.

Dokument koji se analizira predstavlja određeni tip crkvenih dekreta tzv. pastoralno pismo. U skladu sa crkvenim kanonima novoizabrani episkop po stupanju na dužnost okupio bi mjesni kaptol. Tada bi im saopštio načela kojih će se pridržavati tokom upravljanja crkvom na tom području, ali i iznio probleme i teškoće koje je zatekao u episkopiji, a koji su se ticale crkve i crkvenih pitanja. Iznošenje takvih pojava bilo je praćeno prijetnjama, crkvenim i drugim kaznama.³⁵

Svoje kazivanje Grimoald započinje iznošenjem situacije koja se ticala sklapanja braka, a koju je zatekao kada je stigao u Kotor. Crkveno-bračno stanje on opisuje ne baš lijepim kazivanjem: Kada se neko ženio ili udavao nije poštovana crkvena norma da se vjenčanje vrši i daje prsten u prisustvu predstavnika crkve. Tom činu je, po Grimoaldovim riječima, prisustvovala samo rodbina osoba koje su sklapale brak. Ovim kazivanjem on navodi da se nije poštovalo jedno od osnovnih crkvenih kanona koje je propisivalo da je bilo obavezno sklapanje braka pred sveštenicima, a što je, kako je navedeno, predstavljalo jedan od kanona četvrtog Lateranskog sabora. Ovakav način sklapanja braka dešavao se zato što su neki supružnici, po riječima ovog episkopa, bili u četvrtom stepenu srodstva. Iz tog razloga, bliske krvne srodnosti, nijesu mogli dobiti saglasnost crkve za sklapanje braka. Ovaj običaj koji se praktikovao, po Grimoaldovom kazivanju, bio se već praktično pretvorio u zakon (*lex*). Zbog takvog ponašanja on je optužio osobe koje su prije njega

³² Vidjeti: *Codice diplomatic Barese II*, Bari 1899, Indice nomine dei propri, s. v. *Grimoaldus*, 232; F. Sforca, *Bari e Kotor*, Bari 1975, 77, 78 (Autor episkopa Grimoalda takode svrstava u kraj XI vijeka).

³³ L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 20.

³⁴ O vladavini kraljice Jelene Anžuske u Zeti i njenoj ktitorskoj djelatnosti vidjeti: Г. Суботић, *Краљица Јелена Анжујска - ктитор црквених споменика у Приморју*, ИГ 1-2 (1958) 131-148, 139; *Историја Црне Горе II/1*, 53 (С. Ђирковић); М. Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд 2010, 57-59, 72.

³⁵ *Codex iuris canonici*, Roma 1918, can. 358, § 2, can. 359, § 2.

vršile dužnost episkopa u Kotoru da nijesu preduzimale mjere da se takve pojave spriječe. Takođe, on je za to optužio i vjernike, okarakterisavši takvo njihovo ponašanje kao oholo. U skladu sa crkvenim poimanjima, zbog toga što njegovi prethodnici ovo nijesu spriječili oni će odgovarati pred Bogom. Na kraju ovog dekreta on je zaprijetio anatemisanjem svima koji bi ubuduće bez saglasnosti crkve sklopili brak.³⁶ Kako se iz Grimoaldovog teksta može vidjeti, ovaj dokument bio je karakterističan primjer pastoralnog pisma, odnosno primjene crkvenih kanona koji su se odnosili na aktivnosti kada bi novi episkop stupio na dužnost.

Problemi koje Grimoald navodi, izbjegavanje sklapanja braka pred crkvenim licima i nepoštovanje crkvenih kanona o dozvoljenom stepenu krvnog srodstva budućih supružnika, bili su velikei problemi kotorske crkve i zajednice u to vrijeme. Saglasnost crkve koja se navodi u ovom pastoralnom pismu kao uslov za sklapanje braka podrazumijevala je postupak gdje bi njeni predstavnici bili u obavezi da utvrde da osobe koje namjeravaju da sklope brak nijesu u krvnom srodstvu koje crkva nije dozvoljavala. Motivi koji su opredjeljivali buduće supružnike da krše crkvene norme i sklapaju brakove u nedozvoljenom stepenu srodstva, naročito onih imućnijih, jesu nastojanje da se materijalna dobra skoncentrišu na jednom mjestu, ali i težnja da se očuva čistota društvenog staleža, kada su u pitanju brakovi između pripadnika plemstva.³⁷

Problem oko sklapanja tajnih brakova u nedozvoljenom stepenu srodstva nije bio jedini koji je opterećivao bračnu problematiku u kotorskoj sredini XIII vijeka. Drugi problem bila je bigamija, običaj da muškarac živi u zajednici sa dvije žene. Sačuvana je isprava od juna 1255. godine koja govori o rasprostranjenosti te pojave. Iz te isprave vidi se da se kotorska crkva suočavala sa problemom da su se bigamisti, ali i uopšte oženjeni stupali u crkvene redove. Kaptol je nastojao da spriječi da takve osobe postanu dio sveštenstva i vrše neku funkciju u crkvi.³⁸ Zabrana sklapanja braka sveštenicima bila je predmet posebne odluke četvrtog Lateranskog sabora. Kanoni 14-16 ovog sabora uređuju ponašanje sveštenstva, propisujući im, između ostalog, i strogi celibat.³⁹

³⁶ R. Gyug, *Liturgy and Law in a Dalmatian city*, 570, 571, № 62. Autor zbornika *Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smeccchia* ove pojave u kotorskoj crkvi tumači grčkim tj. pravoslavnim uticajem.

³⁷ L. Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 32.

³⁸ R. F. Gyug, *Liturgy and Law in a Dalmatian city*, 552, № 19 (sa starijim izdanjima); И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, Београд 1950, 129; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, 43, 44.

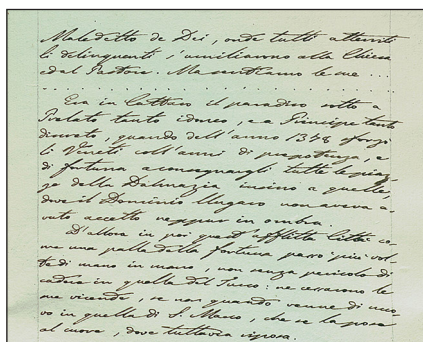
³⁹ *Consilium Lateranse IV, a 1215*, De incontinentia clericorum puniendi (Const. 14.), 17; J. Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, 144.

Pastoralno pismo episkopa Grimoalda, nije jedino poznato svjedočanstvo koje se odnosi na pomenute bračne probleme krajem XIII i početkom XIV vijeka u Kotoru i ostalim zetskim krajevima, ali i na područjima današnje sjeverne Albanije. O ovoj problematici govori i pismo pape Benedikta XI koje je 18. novembra 1303. godine uputio barskom arhiepiskopu Marinu Žaretiću. U pismu se kaže kako je papa čuo *quod in Arbano, Polato, Canavia, Duratio Cataro, Dulanio, Suatio, Scodro, Drivasco, Antibaro, et quibusdam aliis locis sub dominio Andronici Imperatoris Grecorum ac Orosii Regis Servie et fratris eius S. Necnon Carissime in Christo filie Elene matris eorum Regine Servie Illustris positis etc.* ne poštuju crkvena pravila i kanone koji su davno donijeti. Kao prestupi kod vjernika, pored ostalih, navedeno je da su oni sklapali nedozvoljene (*illicite*) brakove, na taj način ne poštujući dozvoljeni stepen krvnog srodstva (*consanguinitas*). Kazna za nepoštovanje predviđala je ekskomunikaciju, ali i upućivanje na apostolsku stolicu.⁴⁰ U istom pismu, kao problem, navedeno je i nepoštovanje svete tajne braka na način što su oženjeni, pored žena sa kojima su živjeli, dovodili i druge žene, stvarajući tako nezakoniti brak (*contubernium*).⁴¹ Ovo papino pismo, budući da se bavi i tematikom koja je prisutna u Grimoaldovom dokumentu, moglo bi predstavljati argument za potvrdu pretpostavke da je Grimoald djelovao u Kotoru krajem XIII vijeka i da se njegovo pastoralno pismo može smjestiti u to vrijeme. Oba dokumenta možda bi trebalo posmatrati kao nastojanje vrha Rimokatoličke crkve da se poboljša stanje kada je u pitanju poštovanje crkvenih normi kojima se uređuje sklapanje braka. Kotorske kancelarijsko-notarske isprave iz treće i četvrte decenije XIV vijeka, koje se odnose na porodicu i brak, gdje se pominje bračna zajednica, navode da je *matrimonium canonice contraho*.⁴² Svakako, to ne znači da i tada nije bilo brakova u kojima su supružnici bili u stepenu krvnog srodstva koji crkva nije dozvoljavala.

⁴⁰ D. Farlati, *Illyricum sacrum VII*, Venetiis 1817, 54, 55; *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I*, ed. A. Theiner, Romae 1859, 408, 409, № 650; М. Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, 77; К. Митровић, *Сукоб барског архиепископа и которског епископа око јурисдикције над католичким парохијама у средњовековној Србији*, Споменица Академика Симе Ћирковића, Београд 2011, 289-305, 295, 296.

⁴¹ *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I*, 408, 409, № 650; К. Митровић, *Сукоб барског архиепископа и которског епископа око јурисдикције над католичким парохијама у средњовековној Србији*, 295.

⁴² А. Mayer, *Monumenta Catharensia I*, Zagreb 1950, npr. 43, 60, 62, 63, 65, 66, itd., № 71, 131, 141, 142, 149; А. Mayer, *Monumenta Catharensia II*, Zagreb 1980, npr. 6, 12, 16, 17, 21, 22, 32, itd., № 19, 48, 58, 62, 81, 126; И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, 129.

Slika br. 5. Arhiv HAZU, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, I d. 64, *Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smeccchia*, sv. I, cap. IX, 24r

Grimoaldo

A questo Grimoaldo bisogna trovare il luogo suo, e accomodarli la narrazione.

Questo è un'altro vescovo di Cattaro che dai scrittori fù ommesso. Lo ne ho avuta notizia da un foglio manoscritto fidatomi in Cattaro da un signore cittadino di antichi scritti, da cui si raccoglie, che fosse eletto dal clero, e dal popolo: che allora non si ritrovasse in Cattaro, ma lontano, e che veramente si portasse con sapere da maestro, da prelato, e petto da sacerdote. Del 1378 successe alle gloriose armi della Repubblica Veneta per il valore di Vittor Pisano, speditovi con 36 galee, di guadagnare a forza d'armi la città e il castello di Cattaro, che allora cadeva pericolo di cadere sotto li Genovesi. I Cattari si che prima abbonivano il nome Veneto al primo di quel soave governo se ne invaghirono tanto, onde assediati dagli Unghari a commossa da Ragusei, che li prestavano tutto l'aiuto di ferro, d'oro, e di gente, fecero resistenze tali da fidi e prodi, onde dispregando i nemici di separarli se ne partirono pieni di confusione.

Ora da questo genio al governo, e da questo nome di Grimaldo io congetturò che questo fosse soggetto patrizio Veneto, e fosse vescovo in Italia, il quale fosse invitato dai Cattarini per assicurarsi di eleggere un soggetto, che non potesse (23r) dalle rivoluzioni sturbare la pubblica pace. Ne s'ingannarono, perché Grimaldo non solo la pace del mondo, ma quella in terra di Dio.

Vidde al suo arrivo, che ancora se addagiavano alcuni avanzi delle greche zizanie, massima della facciata libertà di stipulare li matrimonii sen-

za ciascuna colla Chiesa, ne col dovuto riguardo alli gradi di parentela, che rendono eronate le nozze, tanto che era pieno il popolo di anime cretuite in pessimo stato di salute, come quelle che vivono senza rimorso in peccato d' illegittimo matrimonio, e vero concubinato.

Diede subito all'armi il forte campione dell'evangelica disciplina, e salito in pergamo così sparsa e lampi di dottrina, e tuoni di spavento, onde fù miracolo, che ogni cieco non rimanesse illuminato, e ogni peccatore compunto.

Osservando dunque che i colpi delle parole non facevano tutta la braccia negli animi illapiditi, venne ai fulmini degli anatemi, e oibò contro ad ognuno, che avesse per l'avenire più grecizzato in alcun conto. Ma specialmente nel dispraggio della Chiesa con nozze clandestine e vietate, una terribile scomunica di lata sentenza, espressa in forma insolita, piena di sacro orrore, cioè a voce alta, e piena del clero, e del popolo dietro alla sua che alto gridevano: Maledetto de Dei, (23v) Maledetto de Dei, onde tutti atteniti li delinquenti i umiliarono alla Chiesa e dal Pastore. Ma andiamo le sue...

.....

Era in Cattaro il paradiso sotto a Prelato tanto idoneo, e a Principe tanto discreto, quando dell'anno 1378 sforzi li Veneti coll'armi di prepotenza, e di fortuna a consegnarli tutte le piazze della Dalmazia insino a quelle, dove il Dominio Ungaro non aveva avuto accetto neppur in ombra.

D'allora in poi quando afflitta città come una palla della fortuna passò più volte di mano in mano, non senza pericolo di cadere in quella del Turco: ne cessarono le sue vicende, se non quando venne di nuovo in quella di S. Marco, che se la pose al cuore, dove tuttavia riposa. (24r)

(Arhiv HAZU, Zbirka hrvatsko-latiničnih rukopisa i kodeksa, *I d. 64, Storia delle Bocche di Cattaro di Francesco de Smeccchia*, sv. I, cap. IX, 23r-24r.)

Miljan GOGIĆ

WAS GRIMOALD THE BISHOP OF KOTOR AT THE END OF 11TH OR 13TH CENTURY?

Summary

Ever since the time of Flaminius Cornelius, in science and literature, it is considered that Grimoald performed his duty as bishop of Kotor at the end of the 11th century (1090). In the copy of the manuscript collection entitled *Storia delle*

Bocche di Cattaro di Francesco de Smeccchia, which is kept in the Archives of the HAZU in Zagreb, there is information about this Kotor bishop. In that collection, first of all, there is a section about him in which his activities in Kotor are cautiously linked to the Venetian conquest of Kotor in 1378. In the same copy of the collection, there are data that create the possibility of putting forward the assumption that the time of his activity in Kotor can be placed in another period, at the end of the 13th century. In the aforementioned manuscript, there is a list of Kotor bishops (18 in total) who performed their duties from the beginning of the 12th to the middle of the 14th century. The order of the mentioned Kotor bishops in it, excluding Grimoald, is identical to the one accepted in science. It states that Grimoald was a bishop in 1290. Grimoald's activity in Kotor is linked to his pastoral letter that refers to marriages in Kotor. In it, Grimoald presents the circumstances surrounding marriage that were applied in Kotor, and which were not in accordance with church canons. He states that only relatives of the spouses were present during the marriage ceremony, without representatives of the church. This happened, according to Grimoald, for the reason that the spouses were often in the fourth, illegal degree of consanguinity. These norms, the necessity of the presence of members of the clergy at the time of marriage and the prohibition of marriage in the fourth degree of consanguinity were adopted at the Fourth Lateran Council (1215), but they were apparently not respected in Kotor at the end of the 13th century. The conclusion of marriage in an illegal degree of kinship, not only in Kotor, but also in other cities of Zeta and Southern Albania at the turn of the 13th-14th century, is also mentioned in the letter of Pope Benedict XI from November 1303, which confirms the allegation from Grimoald's episcopal letter.